

## Універбація як вид компресивного словотвору

*Лагута Т.М.*

*доцент кафедри української та російської мов як іноземних*

*Вержанська О.М.*

*доцент кафедри української та російської мов як іноземних*

*Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

*м. Харків, Україна*

Сучасна тенденція комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення іноземних мов посилює увагу до практичних результатів опису словотвірної системи російської мови як об'єкта навчальної діяльності іноземців та їх методичного осмислення з метою розвитку мовної інтуїції студентів, активного опанування ними видів мовленнєвої діяльності, збагачення словникового запасу та спроможності семантизації лексем з опорою на словотвірну структуру похідного слова.

У системі навчання іноземної мови словотвір посідає особливе місце, оскільки він фокусує проблеми синтаксису і морфології, фонетики і морфонології, лексики й семантики, таким чином забезпечує комплексний підхід до оцінки одиниць словотвірного рівня мови.

Словниковий склад мови постійно збагачується внаслідок розширення чи звуження семантичної структури слів, розвитку нових значень і становлення полісемії. У нашій роботі ми розглядаємо універбацію як один із видів компресивного словотвору, що сприяє збагаченню словникового складу мови.

У курсі «Вступ до мовознавства» іноземні студенти-філологи початкового етапу навчання російської мови вивчають різні способи словотворення. На нашу думку, слід звернути особливу увагу на таке цікаве дериваційне явище, як компресивний словотвір. Він активно використовується в розмовному мовленні передусім тому, що породжується прагненням до економії мовних засобів, а також через свою стислість і експресивність. Зазначимо, що мовна економія є безперечним фактом і функціонує досить активно в сучасному суспільстві. Економія мовних засобів зумовлена прискоренням темпу життя, інтенсифікацією інформаційного обміну. Мовна економія діє на різних мовних рівнях, у словниковому складі вона виявляється у скороченнях, зокрема, в універбах. «Стереотипні ситуації, що відображаються у свідомості, кодуються мозком у вигляді образів, картин, схем. Утворення універба становить реалізацію ментального механізму компресії, сутність якого полягає у згортанні компонентів значення, що стали досить опанованими, стереотипними, до певної лексеми, інформаційно значущої» [1: 141].

Оскільки в науці не впорядкована сама термінологія, то ми можемо користуватися синонімічними термінами *універб*, *універбат*, *конденсат*, *компресив*. Це лексеми, що виникли на ґрунті словосполучення внаслідок стиснення його компонентів до опорнозначущого із конденсацією семантики розгорнутого найменування [1]. Утворення універбів відбувається шляхом скорочення компонента (або компонентів) словосполучення із подальшою афіксацією, маркованою (наявність форманта) чи немаркованою (без форманта).

**Актуальність теми.** У складі сучасної російської мови, мови з високорозвинутою словотвірною системою, похідні слова становлять основний масив. Дослідження похідних одиниць, зокрема універбів, і до цього часу залишається актуальним, оскільки деривати відображають головну функцію словотвірної системи – ономасіологічну, а також виявляють усі типи залежності від інших мовних рівнів, відбиваючи наслідки цієї взаємодії у своїй формально-семантичній структурі.

Семантична структура похідних одиниць є винятково цікавим об'єктом для дослідження як із теоретичного, так і з практичного поглядів. Семантика похідних слів привертає увагу своєю специфікою, що виявляється передусім у подвійній референтності похідного, тобто у зв'язку зі світом речей унаслідок індивідуальної референції (наявність власного лексичного значення), а також у зв'язку зі світом слів через указівку на твірну одиницю (референцію іншого слова).

**Метою** нашої роботи є характеристика універбації як способу словотворення у формально-структурному й семантичному аспектах. **Практична значущість** цього опису полягає у можливості використання матеріалів і висновків у практиці викладання курсу «Вступ до мовознавства» для іноземних студентів-філологів початкового етапу навчання.

Вивчення універбації в російській мові має тривалу історію. Науковці дослідили термінологію універбації, виявили словотвірні засоби й моделі універбації в розмовному мовленні, описали семантику слів-конденсатів, визначили стилістичні особливості універбів [1 – 6] тощо.

Дослідники послуговуються різними термінами на позначення універбації: «універбація» (О.А. Земська), «універбізація» (Л.В. Сахарний), «включення» (Н.А. Янко-Триницька), «синтетичне стиснення» (В.В. Лопатін), «семантична конденсація» (А.В. Ісаченко), «семантичне стиснення» (В.В. Виноградов), «еліпсис» і «еліптизація» (Т.Г. Винокур). Активне вивчення цього явища розпочалося в 60 – 70 роки ХХ століття.

Мотивація твірних основ універбів викликає певний інтерес і свідчить про великий потенціал російської мови, про її багаті можливості. Універбація здійснюється шляхом афіксації (*маршрутка, самоклейка, мобільник*), імплікації опорних компонентів (*минус тридцать ← минус тридцать градусов по Цельсию*), субстантивації прикметника (*наличные ← «наличные деньги»*).

Більшість похідних одиниць – це іменники, оскільки саме вони відображають повною мірою уявлення людини про навколишній світ. Подібні іменники утворені на ґрунті словосполучення за моделлю «прикметник + іменник» за допомогою суфікса – **к(а)** (наприклад, *академический отпуск → академка, наличные деньги → наличка*). За семантикою цей словотвірний тип є досить різноманітним. Можна виділити такі лексико-семантичні групи: 1) назви транспорту (*внедорожник, попутка, маршрутка*); 2) назви приміщень (*курилка, столовка*); 3) найменування ліків (*аскорбинка, валерьянка, зелёнка*); 4) найменування навчальних закладів (*музыкалка, художка*); 5) найменування напоїв (*минералка, вишнёвка*); 6) назви круп і каш (*овсянка, гречка, пшёнка, манка, перловка*) та інші.

Як зазначають науковці [1 – 6], певна частина таких утворень використовується у вузькому колі фахівців. Серед цих слів – велика кількість омонімів: *микроволновка* от «микроволновые антенны» и *микроволновка* от «микроволновая печь», *страховка* от «страховые выплаты» и *страховка* от «страховочный пояс», *подземка* от «подземный переход» и *подземка* от «подземная часть метро», *фальшивка* от «поддельный лекарственный препарат» и *фальшивка* от «поддельная денежная купюра», *социалка* от «политика, учитывающая социальные интересы» и *социалка* от «социальная сфера». У наведених прикладах категоріальна сема не зберігається, системні зв'язки порушуються, відбувається семантична деривація, унаслідок якої з'являються омоніми.

У російській мові існує кілька суфіксів, що беруть участь в універбації. Найпродуктивнішим є словотвірний тип іменників із суфіксом **-к-** (*массовка*, *тушёнка*, *взрывчатка*). Менш продуктивні іменники, що утворюються за допомогою суфіксів **-ик** (*грузовик*, *цифровик*, *внедорожник*, *курсовик*, *мобильник*, *пластик*), **-ух(а)** – *веселуха*, *показуха*, *круговуха*, *бытовуха*, **-ушк(а)** — *легковушка*, *психушка*, *двушка*, **-ашк(а)** – *промокашка*.

Утворення універбатів на базі основи прикметника часто супроводжується різноманітними морфонологічними змінами, зокрема твірні основи можуть повністю або частково втрачати суфікси **-н-**, **-ов-**, **-ск-**: *высотное здание* → *высотка*, *подсобное помещение* → *подсобка*, *визитная карточка* → *визитка*, *моторная лодка* → *моторка*, *снайперская винтовка* → *снайперка*. Нерідко з'являються інтерфікси: *шестая модель* → *шестёрка*, *восьмая модель* → *восьмёрка*, *плановое заседание* → *планёрка*, *обязательная работа* → *обязаловка*. Крім усічення, інтерфіксації, також можливі чергування звуків, накладання формантів (*органические вещества* → *органика*, *пластическая операция* → *пластика*, *классические модели* → *классика*).

Значимо, що морфемна структура універба обумовлена складом одного (не головного, а залежного) слова мотивуючого словосполучення. Особливість словотвірної структури універбів полягає в тому, що формантами можуть бути тільки суфікси, а твірними основами не тільки прикметники, але й іменники та дієприкметники.

Цікавим є той факт, що під час універбації для плану вираження універбата використовується «оболонка» прикметника, базою для семантики похідної одиниці залишається саме значення твірної основи іменника. Значення прикметника «включається», розширює семний склад.

Студентам, які вивчатимуть цей спосіб словотвору, слід запропонувати скласти структурні схеми запропонованих для аналізу похідних універбів, тобто зразки моделей із твірною основою, афіксами, а також зазначити наявні морфонологічні зміни. Наприклад, *мобильник* ← *мобильный телефон*: 1) *основа прикметника* + *ик*.

Знайомство студентів із механізмом утворення слів допомагає їм розширити активний і пасивний словниковий запас, сприяє розвитку мовної інтуїції. Необхідно, щоб студенти запам'ятовували найбільш уживані словотвірні моделі, розвивали вміння здогадуватися про значення слова з його елементів, уже відомих студентові.

Отже, словотвірний аналіз як спосіб семантизації незнайомої лексики є досить важливим.

**Висновки.** Універбація – це активний і продуктивний процес у сучасній російській мові, що становить реалізацію закону мовної та мовленнєвої економії, унаслідок якої процес спілкування стає простішим і зручнішим, можна зекономити час, енергію, фізичні зусилля мовців. Універбація словосполучення є джерелом появи нових засобів вираження. Вона поповнює словниковий склад мови й реалізує його приховані потенції. Словосполучення й універби, що рівноправно функціонують, є одним із додаткових джерел розвитку та удосконалення інвентарю лексичних засобів.

Значення словотвірного аспекту в системі навчання російської мови є великим: високий ступінь динамізму словотвору та його багаточисленні функції, що реалізуються в різних сферах мови, значно впливають на формування у студентів мовних навичок, мовленнєвих умінь і комунікативної компетенції в цілому.

Список джерел:

1. Копоть Л.В. Універбація как вид компрессионного словообразования в современном русском языке/ Л.В. Копоть: дис. ... к-та фил.наук: 10.02.01/ Адыг.гос.ун-т. Майкоп. – 2005. – 210 с.
2. Осипова Л.И. Активные процессы в современном русском словообразовании: (Суффиксальная універбація, усечение) / Л.И. Осипова. – М: Прометей, 1994. – 116 с.
3. Сунь М. Універбація в русском жаргонном компрессионном словообразовании/ М. Сунь// Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.science-education.ru/117-13629](http://www.science-education.ru/117-13629).
4. Устименко И.А. Явление семантической конденсации в языке и речи / И.А. Устименко // Теория языкознания и русистики: наследие Б. Н. Головина. – Новгород, 2001. – С. 317 – 319.
5. Хоралик И. Об універбації и омонимии с точки зрения принципа экономии / И. Хоралик. – М.: Наука, 1989. – 163 с.
6. Янко-Триницкая Н.А. Словообразование в современном русском языке/ Н.А. Янко-Триницкая // М.: Индрик. – 2001. – 504 с.

### **Навчання фонетики української мови іноземних студентів на початковому етапі**

***Ланова І.В.***

*старший викладач кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки*

*ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

*м. Кривий Ріг, Україна*

Одним із аспектів лінгвістичної компетенції студентів-іноземців, що потребує особливої уваги на початковому етапі навчання, є фонетика. Навчання фонетики передбачає оволодіння студентами теоретичними знаннями та практичними навичками, термінологічною базою, що необхідні в подальшому під час навчання всім видам мовленнєвої діяльності – аудіюванню, мовленню, читанню й письму. Тому вступний фонетичний курс зазвичай передуює системному вивченню української мови як іноземної та формує базу для вивчення мови, особливо в середовищі носіїв мови, що вивчається. Коригувальні та супровідні курси фонетики пропонуються студентам, які вже володіють певною лексичною базою й знаннями в галузі граматики, і